

До 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні

Г. О. МУРАШИН,
член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
Заслужений юрист України

СПОГАДИ ПРО БЛОКАДУ ЛЕНІНГРАДА

У ці весняні дні, коли український народ разом з народами Співдружності Незалежних держав, всім прогресивним людством відзначає славетне свято – 65 років Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 р.р., вшановує тих, хто зі зброєю в руках воював проти гітлерівських полчищ, або працював в тилу, робив свій гідний внесок у розгром фашистського ворога, Україна віддає належне і дітям війни – учасникам воєнних лихоліть, громадянам, яким на час закінчення Другої світової війни (2 вересня 1945 р.) не виповнилося 18 років. Таких у нашій країні понад 6 млн. чоловік. У Законі України «Про соціальний захист дітей війни» встановлено правовий статус дітей війни й визначено основи їхнього соціального захисту, надані відповідні пільги. Разом з тим, серед громадян України є люди, які у роки Великої Вітчизняної війни були неповнолітніми, але в силу надзвичайних умов, в яких вони перебували, це, наприклад, відома усьому світові блокада Ленінграда, або концентраційні фашистські табори, їм законодавством України встановлено статус учасників бойових дій. Серед таких і автор цих спогадів.

Війна застала його в м. Оранієнбаумі, зараз – м. Ломоносов, що входить до складу теперішнього Санкт-Петербургу. Тоді – це хлопець-школяр, який з початком війни у червні 1941-го вступив у десятий рік свого життя. Звістка про напад фашистської Німеччини на Радянський Союз як в Ленінград, так і в інші міста і села великої країни явилась несподівано.

Діти Ленінграду знали, що таке війна, адже під час вторгнення СРСР до Фінляндії у листопаді 1939 року, їх місто стало прифронтовим зі світломаскуванням, чисельними військовими шпиталями. У тій війні загинули сотні тисяч радянський бійців, переважна більшість з них були українцями. До чисельних українських, ленінградських та інших сімей з тодішньої війни не повернулися їх батьки та старші брати.

Підрастаюче покоління сприйняло звістку про початок Великої Вітчизняної війни тривожно, добре розуміючи, що якою б вона не була за своєю тривалістю, масштабністю, жорстокістю – це кровопролиття, жертви, руйнування.

Разом з тим, на обличчі кожного юного ленінградця жодного переляку, жодної розгубленості. Всі відразу посерйознішали, стали дорослішими. Розмови між ними зводились до того, як би допомогти країні у ці тяжкі для неї дні, де можна більше принести користі. Всі як один висловлювали бажання битися поряд з батьками та старшими братами на фронті із зброєю в руках проти запеклого ворога, кожний мріяв здійснити подвиг.

Невдовзі хлопчики і дівчата справами почали доводити, що вони багато в чому можуть допомогти дорослим у справі захисту рідної батьківщини, у найбільшій перемоги над фашистами. Серед тих, хто працював на оборонних роботах, в умовах бомбувань і артилеристських обстрілів, копав окопи, противотанкові рови, майже завжди можна було зустріти школярів. Ті, що доросліші, трудилися з лопатою чи киркою в руках, інші носили працюючим воду, допомагали готувати їжу, слідували за малюками, яких матері змушені були брати із собою.

Деякі підлітки чергували в шпиталях, де вже з початку війни було чимало поранених бійців та постраждалих від снарядів і бомб мирного населення. Вони допомагали лікарям, сестрам, няням виходжувати хворих. Траплялися випадки, коли за допомогою спостережливих піонерів і школярів затримувалися шпигуни і диверсанти, кинуті фашистами з літаків.

Тривожні вісті приходили з фронту. Червона Армія, виявляючи стійкість, мужність і героїзм, проти «до зубів» озброєного ворога, який заздалегідь був підготовлений до воєнних дій і раптово та нагло напав на нас, відступала, маючи великі втрати. Гітлерівські війська наближались до Ленінграду. Почалася евакуація мирного населення. В першу чергу вивозились діти, старики, хворі. Але далеко не всіх вдалося евакуювати. Ворог зі всіх сторін оточив місто і 8 вересня 1941 року замкнулося кільце блокади. 300 тисячна армада фашистських армій «Центр», яка переважала війська Ленінградського фронту літаків у десять разів, артилерією в 4 рази, а також в рази перевершувала іншою технікою, оточила стальним кільцем героїчний Ленінград. З нею мужньо боролися бійці регулярних військових частин, воїни народного ополчення, моряки Балтійського флоту. Від лінії фронту до міста залишалось усього 20 км.

Фашисти поспішали, оскільки на 20 серпня 1941 року був призначений банкет на честь взяття Ленінграду і віддруковані запрошення до готелю «Асторія», планувалося і перейменування міста на Адольфбург. Але цьому фарсові не гадалося відбутися. Ленінград оборонявся 900 днів і ночей з 14 187 діб Великої Вітчизняної війни і переміг. Людство ще не знало такого подвигу.

В окремому оточенні опинилися гарнізон і населення міста Оранієнбаума, яке розташовано на південному березі Фінської затоки у сорока кілометрах від Санкт-Петербурга, і відомий в історії минулої війни, як Оранієнбаумський «п'ятачок». Його захисники дали клятву «Позаду Кронштадт і море. Вмремо, але не відступимо». Цей невеликий за площею плацдарм, який ще мав назву «вогнена земля» протягнувся з півночі на південь лише на 25 км, і з заходу на схід уздовж затоки на 50 км. Місто і прилежні до нього території перебували під захистом кронштадтських баатарей і корабельних гармат Балтійського флоту. В Оранієнбаумському порту в той час знаходився легендарний крейсер

«Аврора», який був особливою мішенню фашистської артилерії і бомбувань з повітря. Багато з цих снарядів і бомб падало на голови населення, у т.ч. дітей. Крім того, почалися регулярні, щоденні обстріли самого міста. Десятки і сотні ворожих літаків, що намагалися бомбувати Ленінград, зустрічаючи загороджувальний вогонь Кронштадта та зенітних батарей Ленінграду повертали назад і скидали свій смертоносний вантаж на оранієнбаумців.

12 листопада 1941 р. ледь не загинув автор цього нашого оповідання. В квартиру, де він жив з родичами, влетіла міна з німецького міномету. В його бабусю, яка стояла поруч, влучило 19 осколків, в собаку, що вешталась під ногами – 5, сам же дивом лишився живим, але сильно контуженим.

Через відсутності належних запасів продовольства, почався жорстокий голод. В Ленінграді кожний мешканець одержував лише 125 грамів хліба (крім робітників), а в Оранієнбаумі і того менше – всього 100 грамів хліба на добу. До того ж цей хліб був вкрай низької якості. В ньому містилося лише 55 відсотків житнього борошна, решта – соя, макуха, харчова целюлоза, борошняні вишкребки, висівки. Наприкінці 1941 року і початку 1942 в Ленінграді за день від голоду вмирало до 16 тисяч людей. Особливо висока смертність була серед підлітків, організм яких потребував внаслідок свого природного розвитку більшої кількості продуктів харчування, ніж організм літньої людини. В таких умовах школи в Оранієнбаумі не працювали, а в Ленінграді окремі навчальні заклади продовжували функціонування.

Ось, що згадувала одна з блокадниць Ніна Деркач: «Жах блокадної зими важко описати словами. Люди помирали тисячами, їхні трупи лежали на дорогах, біля будинків, на сходах. У кожній квартирі чулися стогін і плач. Помирали батьки, залишаючи заледве живих дітей, помирали діти при ледве живих батьках.

По кілька днів живі перебували в одних приміщеннях з мертвими. Похоронні бригади не встигали вивозити трупи, тому що вони лежали всюди. Коли доходила черга, мертві тіла загортали в простирадло і складали на вантажівку, як штабелі дров, потім везли в братські могили».

В родині автора цих строк до червня 1942 року в Оранієнбаумі з 7-ми чоловік залишилось в живих тільки двоє – він та його мати, решта померли від голоду, ворожих пуль і снарядів. Його батько, Мурашин Олександр Миколайович воював в той час на фронті у діючій армії. Всього за роки блокади в Ленінграді загинуло понад 800 тисяч мирних жителів і більше як мільйон військових.

У надзвичайно важких умовах мужніми і гідними проявляли себе дівчата і хлопці оточених фашистською ордою Ленінграду та Оранієнбауму. Деякі зі дорослих дітей, що поміцніше стояли на ногах і були ще здатні пересуватися, записували до пожежних дружин, ходили на заняття, де уважно слухали поради і разом з дорослими тренувалися вправлятися в гасінні запалювальних бомб. Серед таких юних дружинників-пожежників був і автор спогадів. Він брав участь у чергуваннях під час ворожих авіаційних нальотів, на дахах і горищах, сигналізував дорослим, де впали запалювальні бомби, а іноді і сам засилав їх піском. Разом з мамою, озброєною старенькою гвинтівкою, ходив

вночі охороняти склади пального, допомагав бійцям перевозити на підводах військове спорядження і боеприпаси.

Оскільки у квартирах і особливо у підвальних приміщеннях, де практично постійно жили люди, ховаючись від бомб і снарядів, не було ні води, ні світла, ні опалення, підліткам приходилося на санчатах доставляти собі і людям воду з Фінської затоки, збирати на залізниці шматки недогорілого вугілля, ходити до магазину, щоб викупити вкрай мізерну пайку хліба, а це під час артобстрілів було вкрай небезпечно. При кожному виході з дому люди практично прощалися один з одним.

Нерідко збожвовлені від голоду, доведені аж до канібалізму окремі нещасні мешканці міста одноосібно, або групами відслідковували і нападали на тих, хто повертався з магазину, нещадно били свою жертву і забирали хліб. В такій ситуації одного разу опинився і автор, який ніс додому хліб для всієї сім'ї. Його нещадно біли руками і ногами, і невідомо чим би це закінчилося, якби на його голос не прибігли два військові моряки, що йшли неподалік від нападників та їх жертви. Весь побитий, він міцно тримав своїми дитячими руками, змішаний з снігом і землею, шматок блокадного хлібу. Побачивши свого вщент побитого сина, мама міцно притулила його до себе і заплакала.

Спасаячись від голоду, хлопці тайком пробіралися до фронтової полоси, де можна було знайти на городах, покинутих господарями, невикопану замерлу картоплю, буряк, моркву тощо. Це відбувалось, доки дітей не помітили німецькі снайпери. Бачучи у свої оптичні прилади, що перед ними німечні дітлахи, фрці стріляли по них. Не обходилося і без жертв.

З приходом весни і появою першої зелені діти, які залишилися живими, допомагали дорослим копати і саджати городи, збирати молоду траву, кропиву, лободу, а також листя липи, інших рослин. Цією весною та влітку дерева, особливо липи, стояли оголені. Старші хлопці ходили до затоки ловити рибу, в міру своїх сил намагаючись взяти участь у рятуванні людей від голодної смерті.

Весною і літом 1942 року продовжувалася евакуація населення Ленінграду, Оранієнбауму, інших міст кільця Ленінградської блокади водним шляхом. Тоді вже говорили, що моя мати знаходиться в стані важкої дистрофії і якщо не виїхати, вона може загинути. Нам запропонували евакуюватись і ми погодились.

У баржі, яку транспортував буксир, нас перевезли по Фінській затоці до Ленінграду, а потім по Ладозі на «велику землю». Весь шлях баржа перебувала під обстрілом артилерії і авіації німців, хоч останні знали, що евакуюються діти, жінки, літні люди і поранені. Виснажені від голоду блокадники, повинні були поступово збільшувати вживання їжі, але не всі змогли цього дотриматися і гинули. Я врятував свою мати тим, що нарізав скибочками хліб і сушив його у сітці-авосьці через вікно вантажного вагону, в якому ми їхали, і дозовано годував її. Пунктом призначення було село Слово Пермської області.

Спочатку всі не могли звикнути, що немає голоду, а тому навіть лушпайки від картоплі витягували з помийних відер і нишком поїдали. Влітку допомагали селянам у сільгоспроботах, а восени – пішли до школи. Треба було надолужувати пропущене і деякі з дітей за один рік закінчували відразу 2 класи. У ти-

мурівській команді допомагали сім'ям фронтовиків, пиляли дрова, носили воду, доглядали за дітьми, коли їх матері працювали в полі. Збирали і відправляли на фронт посилки з різними необхідними солдатам речами – рукавицями, шкарпетками, носовичками, кисетами для тютюну, солодощами тощо.

Зароблені в колгоспі невеличкі гроші збирали у ощадкасі, а потім передали для придбання бойового літака на фронт.

Весною 1944 р. я з мамою повернувся до Оранієнбауму. Після війни сім'я (батько був військовим) жила у різних містах СРСР, а з 1947 року в Україні у місті Львові. У 1950 р. поступив на юридичний факультет Львівського університету ім. Івана Франка, який закінчив у 1955 р. Працював за призначенням на Львівщині, з 1960 року у Києві. Будучи прокурором Ленінського району м. Києва, поступив до заочної аспірантури Київського університету ім. Т.Г. Шевченка. З 1968 року працюю в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

Страхиття війни, образи загиблих родичів і багатьох юних друзів, безсмертні подвиги захисників Ленінграду назавжди лишаться в моєї пам'яті.

Від редакції:

За роки існування нашого Інституту в ньому працювали чимало учасників Великої Вітчизняної війни. Серед них академіки НАН України В.М. Корецький, Б.М. Бабій, член-кореспондент НАН України В.В. Цветков, доктори і кандидати юридичних наук Бражников В.Є., Висоцький О.Ф., Данченко М.І., Зенін В.П., Лісниченко Т.М., Лопушанський Ф.А., Мельник Є.Ф., Монастирський Є.О., Мрига В.В., Разнатовський І.М., Симорот З.К., Таранов А.А., Чангулі Г.І. На сьогодні в колективі Інституту працюють 3 учасники бойових дій у Великій Вітчизняній війні: член-кореспондент НАН України Семчик В.І., д.ю.н. Бабкін В.Д., к.ю.н. Мурашин Г.О. Кілька співробітників мають статус «Дітей війни», серед них академік НАН України Ю.С. Шемшученко, академік НАПрН України Шевченко Я.М., член-кореспондент НАПрН України Денисов В.Н. та інші.

Побажаємо їм міцного здоров'я і нових творчих звершень в їх науковій праці на благо Українського народу.